

การออกแบบบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน สู่การพัฒนาสังคมเชิงวัฒนธรรมสร้างสรรค์*
THE DESIGN OF DHAMMA MUSIC AND ART SONGS IN THE ISAAAN REGION TOWARD
THE DEVELOPMENT OF A CREATIVE CULTURAL SOCIETY

พระมหาธนัช คมภิรญาโน (สังฆมณเฑียร)

Phramaha Thanat Kampeerayano (Sangkhamanayan)

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Social Science, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: got121191@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมา และคุณค่าของบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน 2) เพื่อออกแบบและสร้างสรรค์บทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสานสู่การพัฒนาสังคม 3) เพื่อวิเคราะห์การบูรณาการธรรมคีตศิลป์สู่การพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ผู้วิจัยใช้หลักเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง โดยเลือกผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ และเกี่ยวข้องโดยตรงกับบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน รวมจำนวน 54 คน แบ่งเป็น พระสงฆ์ ศิลปิน ครูภูมิปัญญา ผู้เชี่ยวชาญ และชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยข่า จังหวัดอุบลราชธานี การเก็บข้อมูลใช้การ สัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผลการวิจัยพบว่า

1) ธรรมคีตศิลป์สะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อ และศรัทธาของชาวอีสาน โดยใช้ดนตรีเป็นสื่อขับเคลื่อน ธรรมะ ถ่ายทอดคุณค่าทางจิตใจ เช่น ความกตัญญู ความสามัคคี และศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นมรดก วัฒนธรรมที่ฝังรากลึกในจิตใจผู้คน

2) บทเพลงที่สร้างขึ้นทั้ง 3 บทสะท้อนสาระสำคัญทางศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเชื่อมโยง พระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านห้วยข่า มีวัดธรรมิกาวาสเป็นศูนย์กลาง สื่อสารอัตลักษณ์และภูมิ ปัญญาท้องถิ่นผ่านเสียงเพลงอย่างลึกซึ้ง

3) ผลการประเมินจากกลุ่มเป้าหมาย 54 ราย ได้แก่ พระสงฆ์ ศิลปิน ครูภูมิปัญญา ผู้เชี่ยวชาญ และชาวบ้านในพื้นที่ พบว่าความพึงพอใจต่อบทเพลงธรรมคีตศิลป์โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.62) โดยมี 8 ด้านอยู่ในระดับมาก และ 2 ด้านระดับปานกลาง

4) ข้อเสนอแนะคือควรส่งเสริมการผลิตและเผยแพร่บทเพลงผ่านความร่วมมือระหว่างรัฐ ศาสนา ชุมชน โดยเฉพาะวัดควรมีบทบาทร่วมสร้างสื่อกับศิลปินและเยาวชน พร้อมจัดกิจกรรมในสถานศึกษา งานบุญ และสื่อออนไลน์ อีกทั้งควรสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มนักแต่งเพลงธรรมะและการพัฒนาหลักสูตร หรือการ ศึกษาวิจัยต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ธรรมคีตศิลป์; การออกแบบ; บทเพลง

ABSTRACT

This research aims to 1. Study the history, origin, and value of Dhamma Keeta Sin songs (Dhamma-inspired musical art) in the Isan region, 2. Study designation and creation of Dhamma Keeta Sin songs in Isan style as a means for social development, and 3. Analyze the integration of Dhamma Keeta Sin into social and creative cultural development. The researcher used purposive sampling to select key informants with knowledge, understanding, and direct involvement in Dhamma Keeta Sin in the Isan region. A total of 54 participants were selected, consisting of monks, artists, local wisdom teachers, experts, and villagers from Ban Huay Kha community in Ubon Ratchathani Province. Data collection methods included in-depth interviews, focus group discussions, and participant observation.

Findings

1. Dhamma Keeta Sin reflects the way of life, beliefs, and faith of the Isan people. Music is used as a medium to convey Dhamma and instill spiritual values such as gratitude, unity, and faith in Buddhism. It represents a cultural heritage deeply rooted in people's lives.

2. The three newly composed songs reflect essential aspects of religion and local culture, linking Buddhism with the lifestyle of the Huay Kha community, with Wat Thamnikawas Temple as the spiritual center. These songs express local identity and wisdom through music in a profound and meaningful way.

3. Evaluation from 54 target participants—including monks, local artists, wisdom teachers, experts, and villagers—showed a high level of overall satisfaction with the songs (average score of 3.62). Eight aspects were rated high, and two were rated moderate.

4. Recommendations include promoting the production and dissemination of Dhamma Keeta Sin songs through collaboration among the government, religious institutions, and local communities. Temples, particularly in rural areas, should play an active role in co-creating media with artists and youth. Additionally, activities should be organized in schools, festivals, and online platforms. Further support should be given to establish Dhamma songwriters' groups, develop curricula or workshops, and conduct ongoing research to assess impact and adapt the practice across different regions for sustainable development

Keywords: Dhamma Musical Art; Design; Musical Composition

บทนำ

ในพระไตรปิฎกปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับบทเพลงและดนตรีที่เชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา ทั้งในแง่ของเครื่องประกอบเพื่อศาสนพิธี การแสดงความเคารพ ตลอดจนใช้เป็นสื่อแห่งการตรัสรู้ เช่น เรื่องราวของ “พิน 3 สาย” ที่พระอินทราธิราชตีถวายแก่พระโพธิสัตว์ เพื่อเปรียบเปรยหลักทางสายกลาง หรือกรณีพระนางเขมาผู้ซาบซึ้งในบทเพลงจนเกิดศรัทธาและบรรลุนิพพาน ล้วนสะท้อนให้เห็นว่าดนตรีในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงการประกอบเพื่อความรื่นรมย์ แต่ยังเป็นสื่อแห่งธรรมะที่ลุ่มลึก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539; ชัยพัฒน์ สุทธิผล, 2564)

อย่างไรก็ตาม ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย โดยเฉพาะภาคอีสาน ความนิยมของบทเพลงอีสานได้รับอิทธิพลอย่างมากจากการสื่อสารสมัยใหม่และสื่อออนไลน์ โดยเฉพาะ YouTube ที่ทำให้เพลงอีสานหลากหลายแนว เช่น ลูกทุ่งอีสาน ร็อกอีสาน อินดี้อีสาน แพร่หลายและเป็นที่รู้จักในวงกว้าง บทเพลงเหล่านี้สะท้อนวิถีชีวิตร่วมสมัยและสร้างความบันเทิง แต่ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ที่ผู้ฟังรุ่นใหม่หันไปนิยมเพลงเชิงพาณิชย์มากขึ้น ซึ่งอาจส่งผลให้ดนตรีพื้นถิ่นหรือดนตรีที่มีมิติทางศิลปกรรม เช่น ดนตรีธรรมะ ถูกกลดทอนบทบาทลงอย่างเห็นได้ชัดในสังคม (ศราวุธ โชติจำรัส, 2563) อีกทั้งบทเพลงธรรมะที่มีอยู่ยังขาดการออกแบบให้สอดคล้องกับรสนิยมและภาษาอารมณ์ของชาวบ้านในพื้นที่ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่าง “ธรรมะ” กับ “ชีวิต” ของผู้คนในวิถีปัจจุบัน (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2563)

ด้วยเหตุนี้ แนวทางการออกแบบบทเพลงธรรมคตินศิลป์จึงควรตั้งอยู่บนฐานคิดแบบบูรณาการทั้งด้านเนื้อหา เสียงดนตรี และบริบทของผู้ฟัง โดยใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน เช่น แคน โปงลาง หมอลำ และกลอนลำ ควบคู่กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างบทเพลงที่มีพลังทางจิตวิญญาณ และสะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน (สุภาภรณ์ บุญล้อม, 2561) อีกทั้งควรส่งเสริมการเผยแพร่บทเพลงธรรมคตินศิลป์ผ่านเครือข่ายระหว่างวัด ชุมชน โรงเรียน และสื่อออนไลน์ เพื่อสร้างพื้นที่ใหม่ทางวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ศิลปกรรมแบบร่วมสมัย (คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ, 2564)

ผู้วิจัยซึ่งมีพื้นเพเติบโตในถิ่นอีสาน มีความผูกพันกับวิถีพุทธ วัด และบทเพลงพื้นบ้าน ได้เห็นถึงพลังของดนตรีในการเยียวยา สื่อสาร และหล่อหลอมความเชื่อทางศาสนา จึงมีแรงจูงใจในการศึกษาการออกแบบบทเพลงธรรมคตินศิลป์ในถิ่นอีสาน เพื่อฟื้นคืนพลังของดนตรีธรรมะให้กลับมามีบทบาทเชิงสร้างสรรค์ต่อสังคมร่วมสมัย พร้อมทั้งคาดหวังว่างานวิจัยนี้จะเป็นต้นแบบในการพัฒนาบทเพลงธรรมะที่เข้าถึงผู้คนได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของวัด ศิลปิน และเยาวชนในกระบวนการสร้างสรรค์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมา และคุณค่า ของบทเพลงธรรมคตินศิลป์ในถิ่นอีสาน
2. เพื่อออกแบบและสร้างสรรค์บทเพลงธรรมคตินศิลป์ในถิ่นอีสานสู่การพัฒนาสังคม
3. เพื่อวิเคราะห์การบูรณาการธรรมคตินศิลป์ถิ่นอีสานสู่การพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกด้านประวัติ ความเป็นมา คุณค่า และเทคนิคการสร้างสรรค์บทเพลงธรรมคตินศิลป์ในถิ่นอีสาน รวมถึงการออกแบบและประเมินผลการนำบทเพลงเข้าสู่ชุมชน มีรายละเอียดการ ดำเนินการวิจัยดังนี้

1. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research)

ขั้นตอนที่ 1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) การเก็บ รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ และสิ่งพิมพ์ต่างๆ เกี่ยวกับ ประวัติ ความ

เป็นมา และคุณค่า ของบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน และประเด็นเกี่ยวกับ การสร้างสรรค์ออกแบบบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน

1) นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับ ประวัติ ความเป็นมา และคุณค่า ของบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน มาวิเคราะห์

2) นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ประวัติ ความเป็นมา และคุณค่า ของบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน มาสังเคราะห์ เพื่อให้เห็นจุดเด่น และด้อย กระบวนการ บังคับ และเทคนิคการสร้างบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน และปัญหาอุปสรรค การสร้างบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน

แล้วจึงนำเสนอผลการวิจัยที่ได้ในลักษณะข้อมูลเชิงพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่าย และการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ ที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน บูรณาการบทเพลงธรรมคีตศิลป์ถิ่นอีสานสู่การพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์

ขั้นตอนที่ 2 การเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และ การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussions) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย ใช้แบบสัมภาษณ์ แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ ที่เกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมา และคุณค่า ของบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน และประเด็นเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ออกแบบ บทเพลงธรรมคีตศิลป์ จากพระสงฆ์ ศิลปินพื้นบ้าน ครูภูมิปัญญา ผู้เชี่ยวชาญ ภาคเอกชน คณะผู้สร้างสรรค์บทเพลงธรรมคีตศิลป์ และผู้ร่วมกิจกรรม (นางรำ) มีขั้นตอนดังนี้

1) ผู้วิจัยทำหนังสือขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลเสนอผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เลือกไว้ เพื่อเป็นหนังสือแนะนำตัว และขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2) เมื่อได้รับอนุญาตและกำหนดวัน เวลาแล้ว ผู้วิจัยได้เดินทางไปเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง หรือบางท่านหากไม่สะดวกที่จะไปเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ก็เก็บรวบรวมแบบสัมภาษณ์ออนไลน์ โดยแจ้งให้ทราบถึงจุดประสงค์ของการวิจัย และวิธีการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ ขออนุญาตบันทึกเสียง เก็บภาพขณะสัมภาษณ์

3) เมื่อได้ทำการเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสัมภาษณ์ เพื่อรวบรวมข้อมูลนำไปวิเคราะห์ต่อไป

4) นำผลการสังเคราะห์ด้านประวัติความเป็นมา คุณค่า แนวคิด เทคนิค เนื้อหา และทำนองบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสานมาสังเคราะห์ มาสร้างบทเพลงในพื้นที่พัฒนากิจกรรมสร้างสรรค์ชุมชนวัดธรรมิกาวาส ตำบลห้วยข่า อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 3 บทเพลง

5) นำบทเพลงธรรมคีตศิลป์ที่จัดทำจำนวน 3 บทเพลง สู่ชุมชนวัดธรรมิกาวาส ตำบลห้วยข่า อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี โดยการเผยแพร่ผ่านโปรแกรมออนไลน์ และนำบทเพลงเข้าสู่กลุ่มคณะผู้ร่วมกิจกรรมวัดธรรมิกาวาส ตำบลห้วยข่า อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี เจ้าอาวาส คณะนางรำ เพื่อใช้เพลงเป็นการประชาสัมพันธ์วัด และนำเพลงไปใช้ในงานวันสำคัญทางศาสนา งานประเพณีต่างๆ ทั้งในชุมชนวัดธรรมิกาวาส ตำบลห้วยข่า อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี ต่อไป

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการมี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การวางแผน (Plan)

- 1.1) ร่วมกับชุมชนและผู้ให้ข้อมูลสำคัญวิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพ
- 1.2) กำหนดเนื้อหา แนวคิด ทำนอง และรูปแบบบทเพลงที่จะสร้าง
- 1.3) วางแผนการเผยแพร่และการประเมินผล

2) การปฏิบัติ (Act)

- 2.1) ประพันธ์เนื้อร้อง ทำนอง และดนตรีประกอบ
- 2.2) บันทึกเสียงและจัดทำดนตรีประกอบ
- 2.3) เผยแพร่บทเพลงผ่านกิจกรรมในชุมชนและสื่อออนไลน์

3) การสังเกต (Observe)

3.1) เก็บข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชน การตอบรับ และข้อเสนอแนะจากการใช้บทเพลงในกิจกรรมต่างๆ

- 3.2) สังเกตปฏิกริยาและความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย

4) การสะท้อนผล (Reflect)

- 4.1) จัดเวทีสนทนากลุ่มเพื่อสะท้อนความคิดเห็นต่อบทเพลง
- 4.2) ประเมินความพึงพอใจของกลุ่มผู้ประเมิน (Participants) จำนวน 54 ท่าน ประกอบด้วย พระสงฆ์ ศิลปิน ครูภูมิปัญญา ผู้เชี่ยวชาญ และชาวบ้าน
- 4.3) วิเคราะห์ผลเพื่อปรับปรุงและสรุปข้อเสนอแนะ

3. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาการออกแบบบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน สู่อการพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ ผู้วิจัยได้แบ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 7 กลุ่มๆ ละ 5 ท่าน ดังนี้ 1) พระสงฆ์ 2) ศิลปินพื้นบ้าน 3) ครูภูมิปัญญา 4) ผู้เชี่ยวชาญ 5) ภาคเอกชน 6) คณะผู้สร้างบทเพลงธรรมคีตศิลป์ 7) ผู้ร่วมกิจกรรม (นางรำ) รวมทั้งสิ้น 35 ท่าน และการประเมินความพึงพอใจของกลุ่มผู้ประเมิน ประกอบด้วยพระสงฆ์ ศิลปิน ครูภูมิปัญญา ผู้เชี่ยวชาญ และชาวบ้าน รวมทั้งสิ้น 54 ท่าน

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ออกแบบและพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเรื่อง “การออกแบบบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน สู่อการพัฒนาสังคมเชิงวัฒนธรรมสร้างสรรค์” ซึ่งประกอบด้วยเครื่องมือ 3 ประเภทหลัก ดังนี้

1) แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group)

แบบสัมภาษณ์ถูกสร้างขึ้นโดยยึดตามหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และผลการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ พระสงฆ์ ศิลปินพื้นบ้าน ครูภูมิปัญญา และผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น โครงสร้างแบบสัมภาษณ์แบ่งเป็น 2 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดในการออกแบบและสร้างสรรค์บทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยวิธี การตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูล (Member Check) เพื่อยืนยันความถูกต้องของคำตอบที่ได้รับจากการสัมภาษณ์

2) ชุดกิจกรรมการออกแบบและสร้างสรรค์บทเพลงธรรมคีตศิลป์

ผู้วิจัยได้จัดทำชุดกิจกรรมเพื่อพัฒนาและสร้างสรรค์บทเพลงธรรมคีตศิลป์ จำนวน 3 บทเพลง โดยมีกระบวนการทำงานเป็นลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลประวัติของวัดและชุมชน
2. เรียบเรียงเนื้อร้องบทเพลงตามข้อมูลที่ได้

3. บันทึกเสียงไกด์ร้องโดยนักร้องต้นฉบับ

4. บันทึกเสียงไกด์ดนตรี

5. บันทึกเสียงร้องจริง พร้อมประกอบไกด์ดนตรี

6. บันทึกเสียงดนตรีจริงโดยนักร้องดนตรี

7. กระบวนการ Mix & Mastering

8. นำบทเพลงไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัดและชุมชน เช่น งานบุญ การแสดง หรือ กิจกรรมทางศาสนา

3) แบบประเมิน และแบบสังเกตพฤติกรรม

เครื่องมือในส่วนนี้ถูกออกแบบขึ้นเพื่อใช้ในการประเมินความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายที่รับฟังบทเพลงธรรมคีตศิลป์ โดยมีโครงสร้างของแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบประเมิน เช่น ชื่อ ฉายา วัน เวลา และสถานที่

ตอนที่ 2 แบบประเมินความคิดเห็นเกี่ยวกับบทเพลงธรรมคีตศิลป์ โดยใช้มาตราส่วนประมาณค่าแบบ 5 ระดับ (Numerical Rating Scale) ดังนี้

5	หมายถึง	มากที่สุด
4	หมายถึง	มาก
3	หมายถึง	ปานกลาง
2	หมายถึง	น้อย
1	หมายถึง	น้อยที่สุด

ตอนที่ 3 หมายเหตุหรือข้อเสนอแนะเพิ่มเติม (ถ้ามี)

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) แบบสัมภาษณ์

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลโดยเน้นความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย และสามารถตอบคำถามวิจัยได้ตรงประเด็น โดยมีขั้นตอนสำคัญดังนี้

1. การขออนุญาตและเตรียมข้อมูล จัดทำหนังสือแนะนำตัวเพื่อขอความอนุเคราะห์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แจ้งวัตถุประสงค์และวิธีการเก็บข้อมูลอย่างชัดเจน

2. ดำเนินการเก็บข้อมูล เก็บข้อมูลทั้งแบบสัมภาษณ์ตรงและแบบออนไลน์ (ในกรณีที่ไม่มีสะดวก) ขออนุญาตบันทึกเสียงและภาพขณะสัมภาษณ์

3. ตรวจสอบและจัดการข้อมูลตรวจสอบแบบสัมภาษณ์ให้สมบูรณ์เพื่อนำไปวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลด้านประวัติ แนวคิด เทคนิค และทำนองของบทเพลงธรรมคีตศิลป์

4. สร้างสรรค์บทเพลง นำข้อมูลที่ได้ไปออกแบบและสร้างบทเพลงธรรมคีตศิลป์ 3 บทเผยแพร่บทเพลงผ่านช่องทางออนไลน์ และใช้ในกิจกรรมของวัดธรรมิกาวาส

2) การจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

1. เตรียมการและประสานงาน ทำหนังสือขออนุญาตและแจ้งจุดประสงค์ของกิจกรรม

2. จัดกิจกรรมและเก็บข้อมูล ดำเนินการสนทนากลุ่มตามวันเวลาที่กำหนด บันทึกเสียงและภาพประกอบการวิเคราะห์

3. วิเคราะห์และจัดเก็บข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลให้สมบูรณ์ และนำไปวิเคราะห์ในลำดับถัดไป

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

1) การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ใช้วิธี การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการสังเคราะห์ข้อมูล (Synthesis) วิเคราะห์ประเด็นหลัก เช่น ประวัติ ความเป็นมา และคุณค่าของบทเพลง กระบวนการสร้าง จุดเด่น จุดด้อย และอุปสรรคของการสร้างสรรค์บทเพลง ผลการสนทนากลุ่มในด้านศิลปะ ศรัทธา และวัฒนธรรม นำเสนอผลการวิเคราะห์ ด้วยการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) พร้อมภาพประกอบและคำบรรยาย

2) การวิเคราะห์เชิงปริมาณ การเตรียมข้อมูล ตรวจสอบแบบสอบถามให้สมบูรณ์ บันทึกคะแนนลงในแบบรหัส (Coding Form) เครื่องมือวิเคราะห์ ใช้โปรแกรมวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมศาสตร์ ใช้ ค่าเฉลี่ย (Mean) และ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) แปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยใช้สูตรคำนวณช่วงค่าคะแนนจากค่าพิสัย (Rank) โดยแปลความค่าเฉลี่ย (ประกอบ กรณสูตร, 2542) ดังนี้ ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 4.50 – 5.00 หมายความว่า มากที่สุด ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 3.50 – 4.49 หมายความว่า มาก ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 2.50 – 3.49 หมายความว่า ปานกลาง ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.50 – 2.49 หมายความว่า น้อย ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.00 – 1.49 หมายความว่า น้อยที่สุด

สรุปผลความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายต่อบทเพลงธรรมคีตศิลป์ โดยวิเคราะห์ในด้านต่างๆ เช่น ความสอดคล้องกับพุทธศาสนา ความไพเราะ ท่วงทำนอง ความคิดสร้างสรรค์ และศักยภาพในการพัฒนาสังคม

สรุปผลการวิจัย

1. การศึกษาประวัติ ความเป็นมา และคุณค่า ของบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ดนตรีไทยมีรากเหง้าที่ลึกซึ้ง เป็นมากกว่าความบันเทิง แต่คือภาษาทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดความเชื่อ ความศรัทธา และโลกทัศน์ของคนไทยมาแต่โบราณ หลักฐานทางโบราณคดีชี้ให้เห็นว่าดนตรีเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมและชีวิตจิตวิญญาณของผู้คนมานานหลายพันปี ดนตรีจึงสะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นมนุษย์ที่เปี่ยมด้วยศิลปะและวัฒนธรรม

ในบริบทของภาคอีสาน เพลงพื้นบ้านอีสานถือเป็นหัวใจสำคัญของวิถีชีวิตชุมชน ถ่ายทอดประสบการณ์ ความรัก ความทุกข์ และศรัทธาผ่านภาษาถิ่น ทำนองพื้นบ้าน และเครื่องดนตรีอย่างแคน กลอง หรือซอ ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงเครื่องดนตรี แต่เป็น "ภาษาของวิญญาณ" ที่เชื่อมโยงผู้คนกับพิธีกรรม งานบุญ และความสัมพันธ์ทางสังคม

บทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสานเป็นพัฒนาการร่วมสมัยของดนตรีพื้นบ้าน ที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือเผยแผ่ธรรมะอย่างมีชีวิตชีวา ผสมผสานคำสอนทางพระพุทธศาสนากับท่วงทำนองที่เข้าถึงใจคนรุ่นใหม่ ทำให้ธรรมะเป็นเรื่องที่เข้าถึงง่ายและสัมผัสได้จริง

ด้านศาสนา ธรรมคีตศิลป์ช่วยถ่ายทอดธรรมะอย่างน่าสนใจ ส่งเสริมศีลธรรมและการฝึกจิต

ด้านวัฒนธรรม สืบทอดทำนองพื้นบ้านและภาษาถิ่น เป็นการอนุรักษ์ศิลปะท้องถิ่น

ด้านสังคม สร้างความสามัคคีและความภูมิใจในวัฒนธรรม ผ่านกิจกรรมงานบุญ งานวัด

ด้านการศึกษา เป็นสื่อการเรียนรู้แบบบูรณาการ ที่ใช้ได้หลายวิชา

ด้านจิตใจ มีพลังในการสร้างสติ สมาธิ และแรงบันดาลใจในการดำเนินชีวิต

ดนตรีไทย โดยเฉพาะเพลงพื้นบ้านอีสานและบทเพลงธรรมคีตศิลป์ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต สะท้อนจิตวิญญาณของชนชาติไทย และควรได้รับการอนุรักษ์ ถ่ายทอด และสืบทอดอย่างต่อเนื่อง เพื่อคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชาติ และปลูกพลังแห่งความเป็นมนุษย์ในทุกยุคสมัย

2. การออกแบบและสร้างสรรค์บทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสานสู่การพัฒนาสังคม

ผลการศึกษาวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การออกแบบบทเพลงธรรมคีตศิลป์ทั้ง 3 บทในชุมชนวัดธรรมิกาวาส มิได้เป็นเพียงกิจกรรมด้านศิลปะ แต่เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของหลากหลายภาคส่วนในชุมชน ได้แก่ พระสงฆ์ ศิลปินพื้นบ้าน ครูภูมิปัญญา ผู้เชี่ยวชาญ ภาคเอกชน คณะผู้ประพันธ์ ตลอดจนชาวบ้านทุกกลุ่มวัย ที่ร่วมกันสร้างสรรค์บทเพลงซึ่งมีหัวใจอยู่ที่ “วัดธรรมิกาวาส” อันเป็นศูนย์รวมทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และจิตวิญญาณของชาวบ้านห้วยข่า จังหวัดอุบลราชธานี

บทเพลงทั้ง 3 บท ได้แก่ “อุบลเลิศล้ำวัดธรรมิกาวาส” ถ่ายทอดคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและศิลปวัฒนธรรมของวัด “ขอพรหลวงพ่อมนต์วิเศษ” ถ่ายทอดศรัทธาต่อหลวงพ่อบุญรอดในฐานะที่พึ่งทางใจ “สัญญาฮักช่องตาอุ” ถ่ายทอดความรัก ความผูกพันต่อถิ่นฐานและวัดในฐานะพยานแห่งความทรงจำ ซึ่งสะท้อนออกมาเป็นบทเพลงที่ให้คุณค่าหลายด้าน ดังนี้

- 1) ด้านศาสนาและศรัทธา วัดธรรมิกาวาสปรากฏในบทเพลงในฐานะศูนย์กลางจิตวิญญาณ ถ่ายทอดธรรมะ ศีลธรรม และความศรัทธาอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะผ่านภาพของ “หลวงพ่อมนต์วิเศษ”
- 2) ด้านความสัมพันธ์วัดกับชุมชน วัดเป็นเวทีชีวิตร่วมของชุมชน ทั้งงานบุญ ประเพณี และกิจกรรมทุกเพศวัย บทเพลงแสดงให้เห็นความแน่นแฟ้นระหว่างวัดและชาวบ้าน
- 3) ด้านความรักในถิ่นเกิด เพลง “สัญญาฮักช่องตาอุ” เชื่อมโยงความรักต่อบ้านเกิดกับความศรัทธาต่อวัด ถ่ายทอดความผูกพันในระดับอารมณ์และความทรงจำ
- 4) ด้านอัตลักษณ์และวัฒนธรรม บทเพลงผานภาษาถิ่นอีสาน ทำนองพื้นบ้าน (หมอลำ ลำกลอน แคน) กับเนื้อหาธรรมะ เป็นการสื่อสารวัฒนธรรมที่ลึกซึ้งและเข้าถึงจิตใจผู้ฟัง
- 5) ด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพลงพรรณนาความสงบ ร่มรื่น และธรรมชาติรอบวัดที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม และสะท้อนแนวคิดชีวิตเรียบง่ายของชุมชน
- 6) ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ วัดถูกเสนอเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมะและวัฒนธรรม เพลงจึงสามารถประยุกต์ใช้เป็สื่อการเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียน

บทเพลงธรรมคีตศิลป์ทั้งสามเป็น “กระจกสะท้อน” ความเป็นตัวตนของชุมชนห้วยข่า โดยมีวัดธรรมิกาวาสเป็นศูนย์กลาง พลังของบทเพลงเหล่านี้ไม่ได้หยุดที่ความไพเราะทางศิลปะ แต่เป็นเครื่องมือเสริมสร้างศรัทธา อัตลักษณ์ท้องถิ่น และความร่วมมือของคนในชุมชน เพื่อพัฒนาและรักษาวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในระดับรากฐาน

3. การวิเคราะห์การบูรณาการธรรมคีตศิลป์ถิ่นอีสานสู่การพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์

ผลการศึกษาพบว่า การออกแบบบทเพลงธรรมคีตศิลป์ทั้ง 3 บท ได้แก่ “ขอพรหลวงพ่อมนต์วิเศษ” “อุบลเลิศล้ำวัดธรรมิกาวาส” และ “สัญญาฮักช่องตาอุ” เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่สะท้อนตัวตนของถิ่นอีสานได้อย่างลึกซึ้ง ผ่านภาษาท้องถิ่น ท่วงทำนองพื้นบ้าน และเนื้อหาที่เชื่อมโยงกับวัดธรรมิกาวาสซึ่งเป็นทั้งศูนย์กลางศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านห้วยข่า อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี

แก่นสาระของแต่ละบทเพลง “ขอพรหลวงพ่อมนต์วิเศษ” ถ่ายทอดพลังศรัทธาและความหวังของชาวบ้านที่หล่อหลอมขอพรจากหลวงพ่อบุญรอด “อุบลเลิศล้ำวัดธรรมิกาวาส” เน้นความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ถิ่น ความงดงามของวัด และศิลปกรรมท้องถิ่น “สัญญาฮักช่องตาอุ” ผสานบทเพลงรักกับศรัทธาในวัด สะท้อนความผูกพันต่อถิ่นเกิด

บทบาทของบทเพลงธรรมคีตศิลป์ เป็นมากกว่าเสียงเพลงเพื่อความบันเทิง แต่เป็น “พลังของจิตวิญญาณชุมชน” ที่สื่อสารความดีงาม ความเชื่อ ศีลธรรม และอัตลักษณ์ได้อย่างลึกซึ้ง เชื่อมโยงวัดกับชุมชน

ถ่ายทอดค่านิยม เช่น ความกตัญญู ความสามัคคี และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมอีสาน สู่ถึงศาสนาย่างมีชีวิต เช่น การพูดถึงพระสงฆ์ ชาตคณอกนิบาต และหลักธรรม ด้วยภาษาที่จับใจผู้ฟัง

ผลการประเมินจากผู้ฟังจำนวน 54 ท่าน ประกอบด้วยพระสงฆ์ ศิลปิน ครูภูมิปัญญา และประชาชนทั่วไป โดยรวม ได้รับความพึงพอใจในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.62) (ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) 0.85)

ด้านที่ได้รับคะแนนสูงสุด คือ ศักยภาพในการสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น (ค่าเฉลี่ย 3.86) (ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) 0.71), ด้านความเหมาะสมในการใช้พัฒนาสังคม (ค่าเฉลี่ย 3.71) (ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) 0.91), ด้านการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรม (ค่าเฉลี่ย 3.78) (ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) 0.82)

ด้านเนื้อหาและดนตรี ได้รับคะแนนสูงในเรื่อง ความสอดคล้องกับวิถีพระพุทธศาสนา (ค่าเฉลี่ย 3.67) (ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) 0.66)

ความคิดสร้างสรรค์ในการนำเสนอ (ค่าเฉลี่ย 3.61) (ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) 0.67), ความไพเราะของทำนอง (ค่าเฉลี่ย 3.55) (ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) 0.82)

ด้านที่ได้คะแนนปานกลาง ได้แก่ การใช้ภาษาถิ่นอีสาน (ค่าเฉลี่ย 3.49) (ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) 1.00), การประชาสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมสร้างสรรค์ (ค่าเฉลี่ย 3.43) (ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) 1.05) ซึ่งสะท้อนถึงความท้าทายในการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย และช่องทางเผยแพร่ที่ยังจำกัด

บทเพลงธรรมคีตศิลป์ที่พัฒนาขึ้นมีพลังในการสื่อสารคุณธรรม วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างเข้าถึงใจผู้ฟัง มีศักยภาพในการเป็นเครื่องมือสร้างแรงบันดาลใจ ขับเคลื่อนสังคมเชิงคุณธรรม และฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นถิ่น หากได้รับการส่งเสริมด้านการเผยแพร่ ผลิตซ้ำ และสร้างเครือข่ายผู้สร้างสรรค์ที่มีความเข้าใจทั้งด้านศิลปะและศาสนา ก็สามารถขยายผลสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและลึกซึ้งในระดับภูมิภาคต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

1. การศึกษาประวัติ ความเป็นมา และคุณค่า ของบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน

จากการศึกษาพบว่า ธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน คือรูปแบบการนำเสนอพระธรรมคำสอนผ่านบทเพลงที่แฝงไว้ด้วยท่วงทำนองพื้นบ้าน เสียงแคน ลำกลอน หมอลำ หรือดนตรีพื้นเมืองของชาวอีสาน ซึ่งล้วนเป็นวัฒนธรรมที่ยังปรากฏในวิถีชีวิตผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย บทเพลงเหล่านี้มิได้ทำหน้าที่เพียงให้ความบันเทิงหรือไพเราะหูเท่านั้น หากแต่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างแนบเนียนและลึกซึ้ง ผ่านภาษาอีสานที่เป็นถ้อยคำเรียบง่าย ชัดตรง และเข้าถึงใจบทเพลงธรรมคีตศิลป์จึงเป็นมากกว่างานศิลปะ เพราะเป็นสื่อธรรมะที่กลมกลืนกับรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างแนบแน่น ความคุ้นเคยในเสียงดนตรีพื้นบ้านและความเป็นกันเองของภาษาท้องถิ่น ทำให้ผู้ฟังสามารถซึมซับหลักธรรมได้อย่างไม่รู้ตัว ด้วยถ้อยคำง่าย ๆ แต่ลึกซึ้ง ฟังแล้วเข้าใจง่าย มีอารมณ์ร่วม และเชื่อมโยงกับประสบการณ์ชีวิตจริง จึงเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการนำไปใช้ในงานบุญ งานเทศน์มหาชาติ งานศพ หรืองานประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในภูมิภาคอีสาน

ธรรมคีตศิลป์ไม่เพียงสะท้อนพลังศรัทธาในพระธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นภาพแทนของชุมชนที่เชื่อมโยงกันด้วยความรัก ความสามัคคี และความห่วงใยในรากเหง้าทางวัฒนธรรม การที่ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการขับร้อง ฟัง หรือแต่งบทเพลง ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นส่วนหนึ่งของงานศิลป์แห่งศรัทธา นี้โดยตรง ซึ่งสอดคล้องกับข้อสังเกตของ อนุก นาวิกมูล (2527) ที่กล่าวว่า เพลงพื้นบ้านคือกิจกรรมที่คนใน

ท้องถิ่นมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง รู้สึกว่าเพลงนั้นเป็นของตน และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกัน ธรรมชาติศิลปก็ยังเป็นพื้นที่สำหรับการอนุรักษ์ภาษา กลอน และดนตรีพื้นถิ่น เช่นเดียวกับที่ ไพฑูริย์ เครือแก้ว (2540) ได้กล่าวไว้ว่า เพลงพื้นบ้านคือมรดกทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดด้วยการพูด การจำ และการฟัง เป็นเสียงของสังคมที่บอกเล่าความเป็นไปของชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ แต่ลึกซึ้งนัก

นอกจากนี้ ยังพบว่าเพลงธรรมชาติศิลปสามารถใช้เป็นสื่อทางการศึกษาได้อย่างดี โดยบูรณาการศาสนา ภาษา และศิลปะเข้าด้วยกัน เด็กและเยาวชนสามารถเรียนรู้ธรรมะได้ผ่านเพลงที่สนุกสนาน ไม่เป็นทางการ แต่ซึมซับเนื้อหาสาระไว้เต็มเปี่ยม และที่สำคัญไปกว่านั้น คือพลังของธรรมชาติศิลปในการกล่อมเกลาคิดใจ สร้างแรงบันดาลใจ และชักนำผู้ฟังให้แสวงหาความดีงามอย่างเป็นธรรมชาติ ทั้งหมดนี้สอดคล้องกับงานของ ปราณี วงษ์เทศ (2525) ที่เคยศึกษาบทบาทของเพลงพื้นบ้านและชี้ให้เห็นว่า เพลงท้องถิ่นนั้นมีบทบาทสำคัญในชีวิตของคนในชุมชน เป็นเครื่องมือในการประกอบพิธีกรรม งานบันเทิง หรือแม้แต่การกล่อมเด็ก และมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามภูมิภาค

กล่าวโดยสรุป ธรรมชาติศิลปในถิ่นอีสานมิใช่เพียงศิลปะเพื่อความบันเทิง แต่เป็นเครื่องมือเชื่อมโยงพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตชาวบ้าน ผ่านภาษา ท่วงทำนอง และดนตรีพื้นบ้านที่สืบทอดมายาวนาน คุณค่าของบทเพลงเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎีทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ของ Bourdieu (1986) ที่มองว่าวัฒนธรรมคือทรัพยากรสำคัญซึ่งสร้างความมั่นคงและความภาคภูมิใจให้กับชุมชน บทเพลงธรรมชาติศิลปจึงเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์และเสริมสร้างความเป็นเอกภาพของสังคมอีสาน นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับแนวคิด มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage – UNESCO, 2003) ที่ชี้ว่างานศิลปพื้นบ้านและบทเพลงเป็นสมบัติทางจิตวิญญาณที่ช่วยคงไว้ซึ่งความทรงจำและคุณค่าของชุมชน ซึ่งการค้นพบนี้ตอกย้ำว่าธรรมชาติศิลปคือพลังทางวัฒนธรรมที่ไม่เพียงแต่รักษาอดีต แต่ยังเป็นรากฐานที่หล่อเลี้ยงความมั่นคงของชุมชนปัจจุบัน

2. การออกแบบและสร้างสรรค์บทเพลงธรรมชาติศิลปในถิ่นอีสานสู่การพัฒนาสังคม

จากการศึกษาพบว่า การสร้างสรรค์บทเพลงธรรมชาติศิลปทั้งสามบทในงานวิจัยนี้ มิใช่เพียงกระบวนการประพันธ์ท่วงทำนองและถ้อยคำเพื่อความไพเราะ หากแต่เป็นการถ่ายทอด “ตัวตนของชุมชน” ผ่านเสียงเพลงที่ยังปรากฏอยู่ในความเชื่อ ความศรัทธา และความผูกพันของผู้คนกับสถานที่ที่เป็นหัวใจของชีวิตวัดธรรมิกาวาส บ้านห้วยข่า อำเภอบุญศรี จังหวัดอุบลราชธานี

บทเพลง “อุบลเลิศล้ำวัดธรรมิกาวาส” เปรียบดังบทสรรเสริญแห่งศรัทธาที่ชาวอุบลราชธานีมีต่อวัดธรรมิกาวาส วัดซึ่งไม่เพียงเป็นศูนย์กลางทางศาสนา หากยังเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่ถักทอเรื่องราวภูมิปัญญาท้องถิ่นออกมาเป็นงานสถาปัตยกรรม ภาษา ศิลปะ และภูมิทัศน์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ ตัวเพลงใช้ถ้อยคำที่พรรณนาความงามของพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ และธรรมชาติอันร่มรื่นรอบวัด ถ่ายทอดออกมาในแนวดนตรีพื้นบ้านอีสานอย่างลึกซึ้ง ทำให้บทเพลงนี้ทำหน้าที่เป็น “มรดกทางเสียง” ที่เชื้อเชิญให้คนรุ่นใหม่หันกลับมาภูมิใจในถิ่นเกิด และเห็นวัดเป็นเสมือนศูนย์กลางของความเจริญทางศิลปกรรมและวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พิสิฐ เจริญวงศ์ (2542) (อ้างถึงใน สายันต์ ไพฑูริย์จิตร, 2550) ที่มองว่าทรัพยากรวัฒนธรรมคือสิ่งที่มีชีวิต เปลี่ยนแปลงได้ และมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ของใหม่ที่สืบเนื่องจากรากเหง้าแห่งอดีต

บทเพลง “ขอพรหลวงพ่อมนต์วิเศษ” สะท้อนความผูกพันลึกซึ้งระหว่างผู้คนกับ “หลวงพ่อมนต์วิเศษ” พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด ซึ่งเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้านมาอย่างยาวนาน เพลงนี้ถ่ายทอดภาพผู้คนที่เดินทางมากราบขอพรด้วยศรัทธาและความหวัง บรรยายกาศของเพลงเต็มไปด้วยความสงบ สว่าง และ

พลังแห่งจิตวิญญาณ แสดงให้เห็นว่าศาสนาไม่ได้เป็นเพียงหลักคำสอน แต่คือที่พักพิงของหัวใจในยามทุกข์ และเป็นพลังที่ผลักดันผู้คนให้ยืนหยัดต่อชีวิตอย่างมีความหมาย

ในอีกมิติหนึ่ง บทเพลง “สัญญาฮักช่องตาอู” แม้ฟังดูเหมือนเป็นเพลงรัก ทว่าเนื้อหาของมันกลับสะท้อนความรักที่มีต่อบ้านเกิด ความผูกพันกับดินแดนแห่งรากเหง้า และวัดที่เป็นศูนย์กลางของความทรงจำ บทเพลงนี้ใช้ “ช่องตาอู” เป็นสัญลักษณ์แทนความทรงจำอันอบอุ่น ความหวัง ความเสียสละ และคำมั่นสัญญาที่จะรักษาวัฒนธรรมและความดีงามให้สืบทอดต่อไป เพลงจึงทำหน้าที่ไม่เพียงบอกเล่าอารมณ์ความรู้สึกเท่านั้น แต่ยังเป็นสื่อที่กระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ถิ่นฐานและศรัทธาของตน

การแต่งเพลงทั้งสามบทนี้จึงเป็นตัวอย่างของการใช้ศิลปะในการสื่อสารที่ลึกซึ้ง มีความหมาย และสามารถสร้างผลกระทบทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ วิมาลา ศิริพงษ์ (2543) ที่ชี้ให้เห็นความแตกต่างของการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีระหว่างการอนุรักษ์รูปแบบเดิมกับการปรับตัวตามบริบทใหม่ ทั้งสองแนวทางนี้ต่างก็มีคุณค่า หากยังคงเชื่อมโยงรากฐานกับจิตวิญญาณของชุมชน เช่นเดียวกับงานของ ศุภนิช ไชยวรรณ (2547) ที่แสดงให้เห็นว่าการสืบทอดศิลปะพื้นบ้านมิใช่เพียงกิจกรรมทางเทคนิค แต่คือวิถีชีวิตที่สืบเนื่องผ่านความเคารพ ความศรัทธา และความตั้งใจในการรักษาแก่นแท้ของวัฒนธรรมไว้ไม่ให้เลือนหาย

จะเห็นได้ว่า บทเพลงธรรมคิตศิลป์ทั้งสามบทนี้ ไม่เพียงบอกเล่าเรื่องราวของวัดธรรมิกาวาส แต่ยังปลุกเร้าความรู้สึกหวงแหนในรากเหง้าแห่งท้องถิ่น เป็นพลังเจียบที่ส่งเสียงไปยังผู้คนในชุมชน และสามารถกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการฟื้นฟูศรัทธา ความสามัคคี และความงามของวัฒนธรรมถิ่นอีสานให้ยั่งยืนต่อไป อีกทั้งในการสร้างสรรค์บทเพลงธรรมคิตศิลป์ทั้งสามบทในงานวิจัยครั้งนี้ ไม่ได้เป็นเพียงการแต่งเพลงเพื่อความไพเราะ แต่เป็นกระบวนการผลิตสื่อที่แฝงศรัทธา ความเชื่อ และรากเหง้าของชุมชน ผลการวิจัยสอดคล้องกับ ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development) ของ Everett Rogers (1962) ซึ่งมองว่าสื่อพื้นบ้านสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเผยแพร่คุณค่าและความรู้ใหม่ในสังคม โดยบทเพลงธรรมคิตศิลป์ทำหน้าที่เป็นนวัตกรรมทางสังคมที่เผยแพร่ธรรมะและศีลธรรมในรูปแบบที่ผู้คนเข้าถึงง่าย นอกจากนี้ ยังสัมพันธ์กับแนวคิดของ Paulo Freire (1970) ที่เน้นการใช้ศิลปะและการสื่อสารเพื่อสร้าง “การตระหนักรู้” (conscientization) และกระตุ้นการมีส่วนร่วมของชุมชน บทเพลงที่แต่งขึ้นโดยมีคนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมทั้งการร้อง แต่ง และใช้ในงานบุญประเพณี จึงกลายเป็นสื่อที่ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของโดยตรง อันเป็นกลไกสำคัญที่สร้างพลังสังคมและความสามัคคี

3. การวิเคราะห์การบูรณาการธรรมคิตศิลป์ถิ่นอีสานสู่การพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์

จากการศึกษาพบว่า จากการศึกษพบว่า บทเพลงธรรมคิตศิลป์ที่สร้างขึ้นในการวิจัยครั้งนี้ มิได้เป็นเพียงงานศิลปะทางเสียงเพื่อความไพเราะหรือความบันเทิงเท่านั้น หากแต่เป็น “พลังแห่งศรัทธา” ที่แทรกซึมไปในจิตใจผู้คนอย่างลึกซึ้ง ผ่านท่วงทำนอง ดนตรี เสียงร้อง และวรรณศิลป์ ที่เชื่อมโยงคำสอนของพระพุทธศาสนาเข้ากับชีวิตประจำวันของชาวบ้านในถิ่นอีสาน โดยเฉพาะในบทเพลง ขอพรหลวงพ่อมนต์วิเศษ และ อุบลเลิศล้ำวัดธรรมิกาวาส มีการกล่าวถึงพระภิกษุผู้ทรงคุณธรรม การกราบไหว้พระพุทธรูปอันศักดิ์สิทธิ์ การบูชาธรรม และการใช้เสียงเพลงเป็นสะพานเชื่อมระหว่างจิตใจของผู้คนกับพลังแห่งศีลธรรม ซึ่งเป็นการนำ “ธรรมะ” ออกจากบทเทศน์อันลึกซึ้ง สู่วิถีชีวิตที่รับรู้ได้ง่ายและใกล้ชิด

แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักการของ นฤพนธ์ ด้าววิเศษ (2566) ว่าด้วย “การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม” (Cultural Diffusion) ซึ่งระบุว่ารูปแบบทางวัฒนธรรมสามารถเคลื่อนตัว ขยาย และซึมซาบจากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่งได้ ผ่านผู้คน ภาษา สื่อ หรือแม้แต่สิ่งกระตุ้นอย่างบทเพลง ในกรณีนี้ เพลงธรรมคิต

ศิลป์จึงเป็นเหมือนตัวกลางที่ช่วยขยายพื้นที่ของธรรมะให้ไปไกลกว่าขอบเขตของวัด และเข้าไปอยู่ในจิตใจของผู้ฟังในรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น

ในมิติของ วัฒนธรรมและประเพณี เพลงธรรมคีตศิลป์เหล่านี้ไม่ได้เพียงนำเสนอภาพของวัดในฐานะศูนย์กลางศาสนา แต่ยังยกย่อง “รากเหง้าทางวัฒนธรรมของอีสาน” อย่างแนบเนียน ทั้งภาษาอีสาน คำอุปมาแบบพื้นบ้าน การกล่าวถึงอาหาร ภูมิประเทศ และวิถีชีวิตของชาวบ้าน ล้วนสอดแทรกอยู่ในบทเพลง อุบลเลิศล้ำวัดธรรมิกาวาส ที่บรรยายถึงแห่เทียน ฟ้อนรำ ลำภูไท หรือแม้กระทั่งบทเพลง สัญญาอีกช่องตาอุ ที่ถ่ายทอดความรัก ความพลัดพราก ความทรงจำ และคำอธิษฐานในถิ่นเกิด โดยทั้งหมดนี้ล้วนเกิดขึ้นภายใต้ร่มเงาแห่งพระพุทธศาสนา ทำให้บทเพลงเหล่านี้เป็นมากกว่าศิลปะเสียง แต่เป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีชีวิต

ในมิติของ การพัฒนาสังคม บทเพลงธรรมคีตศิลป์ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “ศิลปะพื้นถิ่น” นั้นมีพลังมหาศาลหากได้รับการพัฒนาอย่างมีจุดหมาย เพลงเหล่านี้สามารถใช้เป็นสื่อเพื่อการศึกษา งานบุญ งานวัด และกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ช่วยปลูกจิตสำนึกของชุมชนให้ตระหนักถึงคุณค่าของวัด ศีลธรรม และวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ศิริวัฒน์ ฉัตรเมธี (2547) ที่มองว่าดนตรีร่วมสมัยเชิงสร้างสรรค์นั้นสามารถสานวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านเข้ากับโครงสร้างดนตรีใหม่อย่างแจ๊ส การใช้คอร์ดหลากหลาย สังคีตลักษณ์ และจินตนาการทางดนตรี กลายเป็น “ดนตรีสร้างสรรค์” ที่ไม่เพียงสร้างสุนทรียะ แต่ยังเป็นพลังทางวัฒนธรรมที่ผลักดันสังคมให้ก้าวหน้า เช่นเดียวกับ ณัฏฐา พันธุเจริญ (2559) ที่ย้ำว่า ดนตรีเป็นทั้งสื่อกลางและสื่อสารที่มนุษย์ใช้แสดงอารมณ์ สื่อความคิด และรักษาวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของแต่ละถิ่นให้ยังคงอยู่ ดนตรีไม่ใช่เพียงความบันเทิง แต่เป็นสิ่งที่สะท้อนอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน และเชื่อมโยงคนรุ่นหลังเข้ากับรากฐานทางวัฒนธรรมอย่างไม่รู้จบ เหล่านี้เป็นตัวชี้ว่าบทเพลงธรรมคีตศิลป์สามารถบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิตชุมชนและกิจกรรมทางศาสนาได้อย่างแนบแน่น ทั้งยังแพร่กระจายจากวัดไปสู่งานบุญ งานเทศน์มหาชาติ หรืองานประเพณีต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนแนวคิด การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ, 2566) ที่ระบุว่าวัฒนธรรมสามารถเคลื่อนตัวและซึมซับจากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่งผ่านภาษา ดนตรี และสื่อ นอกจากนี้ การที่บทเพลงถูกปรับแต่งและสร้างสรรค์ในรูปแบบใหม่ แสดงถึงการต่อยอดวัฒนธรรมพื้นบ้านสู่ ดนตรีสร้างสรรค์ (Creative Cultural Development) ดังที่ ศิริวัฒน์ ฉัตรเมธี (2547) และ ณัฏฐา พันธุเจริญ (2559) อธิบายว่าศิลปะพื้นถิ่นเมื่อผสมผสานกับโครงสร้างดนตรีร่วมสมัย จะก่อให้เกิดคุณค่าทางสังคมและการพัฒนาที่ก้าวหน้า ในกรณีนี้ บทเพลงธรรมคีตศิลป์ไม่เพียงรักษาภาษาและประเพณี แต่ยังสามารถสร้างแรงบันดาลใจในถิ่นกำเนิด และเป็นพลังเจียบที่ขับเคลื่อนชุมชนไปสู่การพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป บทเพลงธรรมคีตศิลป์ที่จัดทำขึ้นในการวิจัยนี้ จึงไม่ใช่เพียงผลงานสร้างสรรค์เชิงศิลป์ แต่เป็น “เสียงแห่งความศรัทธา” ที่แสดงบทบาททางพระพุทธศาสนา เชิดชูวัฒนธรรมอีสาน และกระตุ้นพลังสร้างสรรค์ทางสังคมได้อย่างลงตัว เป็นการนำศิลปะ ดนตรี และธรรมะมาบูรณาการจนเกิดเป็นพลังทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต และสามารถดำรงอยู่คู่สังคมอย่างยั่งยืน เมื่อรวมทั้งสามประเด็นเข้าด้วยกัน จะเห็นได้ว่างานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าธรรมคีตศิลป์คือ “ศิลปะ-ศาสนา-สังคม” ที่เกี่ยวพันกัน บทเพลงทำหน้าที่ทั้งเป็นทุนทางวัฒนธรรม สื่อเพื่อการพัฒนา และพลังสร้างสรรค์ทางสังคม อันเป็นคุณค่าที่สอดคล้องกับทฤษฎีการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในระดับสากล

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาเรื่องการออกแบบบทเพลงธรรมคีตศิลป์ในถิ่นอีสาน ผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้สำคัญที่แสดงให้เห็นว่า “ธรรมคีตศิลป์” เป็นรูปแบบการขับร้องหรือบรรเลงที่ผสมผสานหลักธรรมทาง

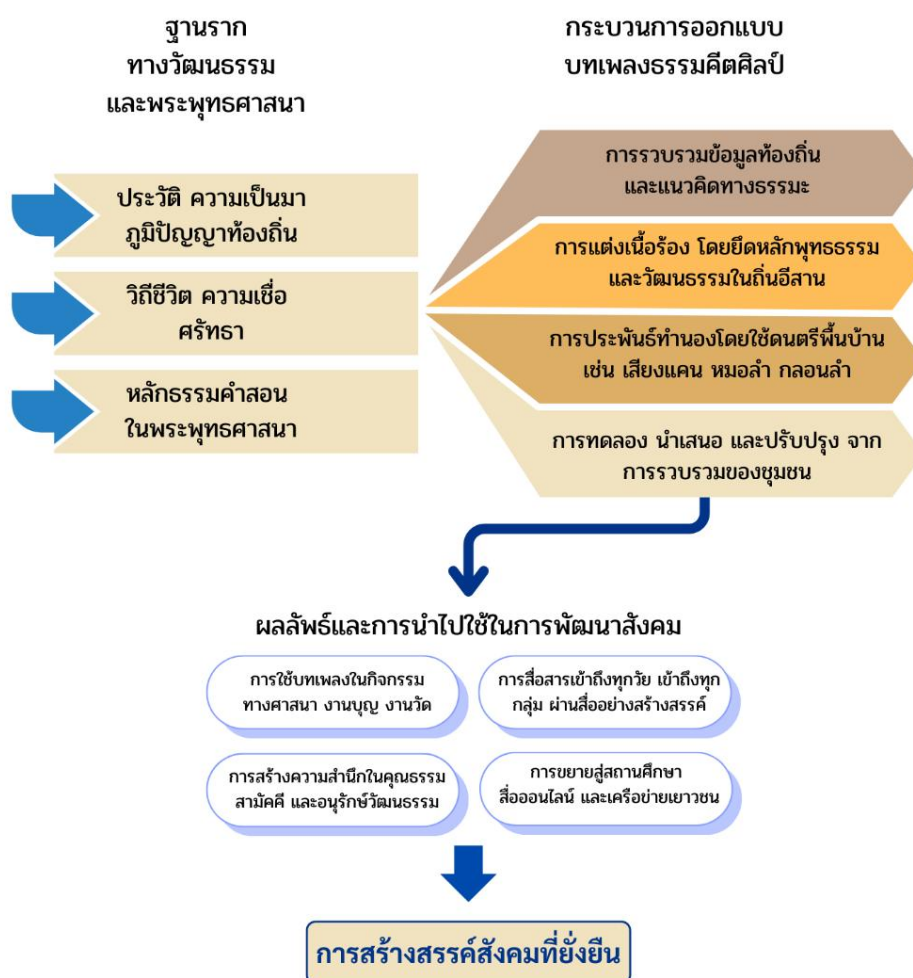

พระพุทธศาสนาเข้ากับดนตรีพื้นบ้านของอีสานอย่างแนบเนียน โดยเฉพาะหมอลำ ลำกลอน และแคน ซึ่งเป็นเสียงเพลงที่คนในท้องถิ่นคุ้นเคยและผูกพัน บทเพลงเหล่านี้สามารถสื่อความหมายทางธรรมได้อย่างลึกซึ้ง กระตุ้นจิตสำนึกทางศีลธรรม และเข้าถึงใจผู้ฟังโดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนและประชาชนทั่วไป

ธรรมคีตศิลป์จึงมิใช่เพียงบทเพลงเพื่อศรัทธา หากแต่เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่หลอมรวมรากเหง้าท้องถิ่นเข้ากับแนวคิดร่วมสมัย ถ่ายทอดคุณค่าทางจิตวิญญาณ ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชาวอีสานได้อย่างมีพลัง และยังส่งเสริมบทบาทของวัด โรงเรียน และองค์กรชุมชนในการสร้างพื้นที่เรียนรู้และบ่มเพาะคุณธรรม ผ่านกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีร่วมสมัย

ในยุคดิจิทัล ธรรมคีตศิลป์ยังมีศักยภาพในการสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์ ซึ่งขยายการเข้าถึงสู่เยาวชนทั้งในและนอกถิ่น ส่งผลให้บทเพลงธรรมะไม่จำกัดอยู่แต่ในวัดหรือชุมชน แต่สามารถเป็นเครื่องมือพัฒนาความเข้าใจธรรมะในวงกว้าง โดยไม่ละทิ้งอัตลักษณ์ดั้งเดิม

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้ออกแบบบทเพลงธรรมคีตศิลป์ที่เน้นเนื้อหาธรรมะที่ชัดเจน เข้าใจง่าย มีความไพเราะ และสอดคล้องกับวัฒนธรรมพื้นถิ่น แล้วนำไปทดลองใช้จริงในกิจกรรมชุมชน ผลที่ได้พบว่าบทเพลงสามารถสื่อสารหลักธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดพลังศรัทธา ความร่วมมือ และจิตสำนึกเชิงคุณธรรม ถือเป็นนวัตกรรมเชิงวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาและเผยแพร่ต่อไปได้ในวงกว้างอย่างยั่งยืน

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ**ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย**

1. สนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรทางศาสนา ควรมีนโยบายจากภาครัฐหรือองค์กรทางศาสนาในการส่งเสริมการผลิตและเผยแพร่บทเพลงธรรมคิตศิลป์ที่สะท้อนคุณค่าในด้านศาสนา วัฒนธรรม และชุมชนอย่างรอบด้าน
2. บทบาทของวัดในถิ่นชนบท ส่งเสริมให้วัด โดยเฉพาะวัดในพื้นที่ชนบท ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการผลิตสื่อทางวัฒนธรรมที่มีความเชื่อมโยงกับบริบทชุมชน และสนับสนุนการดำเนินงานร่วมกับคนในพื้นที่
3. ความร่วมมือทางวัฒนธรรมระดับชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมระหว่างพระสงฆ์ ศิลปินท้องถิ่น และเยาวชน ในการสร้างสื่อทางวัฒนธรรม เพื่อสร้างความยั่งยืนในการถ่ายทอดคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. ส่งเสริมกิจกรรมเผยแพร่บทเพลงธรรมคิตศิลป์ในพื้นที่หลากหลาย ควรจัดกิจกรรมเผยแพร่บทเพลงธรรมคิตศิลป์ในสถานศึกษา งานบุญ งานเทศกาลประเพณี หรือผ่านสื่อออนไลน์ เพื่อให้บทเพลงเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายทุกช่วงวัยอย่างทั่วถึง
2. จัดตั้งกลุ่มนักสร้างสรรค์เพลงธรรมะในระดับท้องถิ่น สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มนักแต่งเพลงธรรมะหรือกลุ่มสร้างสรรค์บทเพลงเชิงศาสนาในชุมชน เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และผลิตผลงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง
3. พัฒนาหลักสูตรหรือเวิร์กช็อปด้านการแต่งเพลงธรรมะเชิงวัฒนธรรมสนับสนุน การพัฒนาหลักสูตรหรือกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ (เวิร์กช็อป) เกี่ยวกับการแต่งเพลงธรรมะที่สอดคล้องกับวิถีทางวัฒนธรรม สำหรับพระสงฆ์ ครูศาสนา นักดนตรี และผู้สนใจทั่วไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษาผลกระทบของบทเพลงธรรมคิตศิลป์ต่อพฤติกรรมผู้ฟัง ควรมีการวิจัยอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับอิทธิพลของบทเพลงธรรมคิตศิลป์ที่มีต่อพฤติกรรมผู้ฟังในมิติของศีลธรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรม และแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมทางสังคม
2. การประยุกต์ใช้บทเพลงธรรมคิตศิลป์กับสื่อดิจิทัล ควรศึกษาการนำบทเพลงธรรมคิตศิลป์ไปใช้ในแพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น โซเชียลมีเดีย ยูทูบ หรือพอดแคสต์ เพื่อขยายการเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปสู่กลุ่มคนรุ่นใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ
3. การเปรียบเทียบการใช้บทเพลงธรรมคิตศิลป์ในบริบทภูมิภาคต่าง ๆ ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการใช้บทเพลงธรรมคิตศิลป์ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย เพื่อเข้าใจรูปแบบเฉพาะถิ่น อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และพัฒนาแนวทางเผยแพร่ที่เหมาะสมในบริบทท้องถิ่นนั้น ๆ

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ. (2564). *แผนยุทธศาสตร์ส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (2565–2570)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี.
- ชัยพัฒน์ สุทธิผล. (2564). *พุทธปัญญากับการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- ณัชชา พันธุเจริญ. (2559). *วัฒนธรรมสร้างสรรค์คนตรี: ดนตรีสร้างสรรค์เชิงวิชาการ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- นฤพนธ์ ตัววิเศษ. (2558). *Diffusion*. สืบค้นเมื่อ 7 ธันวาคม 2566, จาก <https://anthropology-concepts.sac.or.th/glossary/35>
- ประกอบ กรรณสูตร. (2542). *สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรานี วงษ์เทศ. (2525). *พื้นบ้านพื้นเมือง*. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์.
- ไพฑูรย์ เครือแก้ว. (2540). *วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วิมาลา ศิริพงษ์. (2534). *การสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยในสังคมปัจจุบัน: ศึกษากรณีสกุลพาทยโกศลและสกุล ศิลปบรรเลง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาดนตรีศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร). คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศราวุธ โชติจำรัส. (2563). บทเพลงอีสานสมัยนิยม และปัจจัยที่มีผลต่อความนิยมของบทเพลงอีสานในสังคมไทยปัจจุบัน. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม*, 10(3), 76–84.
- ศิริวัฒน์ ฉัตรเมธี. (2547). *วัฒนธรรมถิ่นอีสาน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรี). มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศุภนิจ ไชยวรรณ. (2547). *กระบวนการสืบทอดเพลงซอพื้นบ้าน ของจังหวัดเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอาชีวศึกษา). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สายันต์ ไพเราะญัตติ. (2550). *การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงาน พัฒนาชุมชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2563). *รายงานสถานการณ์วัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุภาภรณ์ บุญล้อม. (2561). *ดนตรีพื้นบ้านกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคอีสาน*. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เอนก นาวิกมูล. (2527). *เพลงนอกศตวรรษ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. New York, NY: Continuum.
- Rogers, E. M. (1962). *Diffusion of innovations*. New York, NY: Free Press.
- UNESCO. (2003). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. Paris: UNESCO. Retrieved August 2, 2025, from <https://ich.unesco.org/en/convention>